

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЛЕСІ
УКРАЇНКИ ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ
Кафедра практичної психології та психодіагностики**

На правах рукопису

СУХЕЦЬКА ТЕТЯНА ВАСИЛІВНА

**ВПЛИВ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ НА РОЗВИТОК
МОТИВАЦІЇ ДО УСПІХУ У ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ**

Спеціальність: 053 «Психологія»
Освітньо-професійна програма «Практична психологія»
Робота на здобуття освітнього ступеня «Бакалавр»

Науковий керівник:
КОЗАК ГАЛИНА АНАТОЛІЇВНА
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри практичної
психології та психодіагностики

РЕКОМЕНДОВАНО ДО
ЗАХИСТУ
Протокол №
Засідання кафедри практичної
психології та психодіагностики
Від _____ 2025 р.
Завідувач кафедри
Прізвище, ініціали _____
(підпис)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ І ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ НА РОЗВИТОК МОТИВАЦІЇ ДО УСПІХУ У ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ.....	7
1.1. Поняття сім'ї, сімейного виховання та їх різновиди у психологічній науці.....	7
1.2. Психологічна характеристика батьківсько-дитячих відносин у віковій психології.....	11
1.3. Психологічні особливості мотивації до успіху у дітей та підлітків	15
Висновки до першого розділу	15
РОЗДІЛ ІІ ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ НА РОЗВИТОК МОТИВАЦІЇ ДО УСПІХУ У ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ.....	21
2.1. Загальна характеристика емпіричного дослідження	21
2.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження	25
Висновки до другого розділу.....	42
РОЗДІЛ ІІІ. ПРОГРАМА ДЛЯ БАТЬКІВ, СПРЯМОВАНА НА ФОРМУВАННЯ ДЕМОКРАТИЧНОГО СТИЛЮ ВИХОВАННЯ ТА РОЗВИТОК МОТИВАЦІЇ У ДІТЕЙ	38
3.1. Анотація програми для батьків «Мотивовані діти – щасливі батьки».....	38
3.2. Програма тренінгу «Мотивовані діти – щасливі батьки».....	44
Висновки до третього розділу	49
ВИСНОВКИ.....	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	52
ДОДАТКИ	56

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сім'я виступає базовим соціальним інститутом, у межах якого відбувається первинна соціалізація дитини, формування її особистісних якостей, системи цінностей та орієнтирів на майбутнє. Саме у родинному середовищі дитина засвоює перші соціальні ролі, моделі поведінки, норми й правила взаємодії з оточенням, що безпосередньо впливають на подальший хід її психологічного, емоційного та когнітивного розвитку. Важливу роль у цьому процесі відіграють стиль сімейного виховання, характер емоційної взаємодії між батьками й дітьми, ступінь залученості дорослих до життя дитини, а також система заохочень і підтримки, яка функціонує у родині. З огляду на це, сімейне виховання є одним із ключових чинників, що визначає рівень сформованості мотиваційної сфери дитини, зокрема її прагнення до досягнення особистісного та соціального успіху.

У сучасному суспільстві дедалі частіше спостерігається зниження загального рівня мотивації до навчання, самореалізації та досягнень серед дітей та підлітків. Ця тенденція значною мірою зумовлена не лише індивідуальними особливостями особистості, а й соціальними чинниками, зокрема – особливостями родинного виховання. Соціальний статус сім'ї, рівень освіти та залученості батьків, матеріальне становище, психологічний клімат у родині – усе це відіграє важливу роль у формуванні мотиваційної сфери дитини.

Особливої актуальності це питання набуває в умовах соціальної нестабільності та воєнного стану, коли сім'ї часто перебувають під впливом стресових чинників: вимушене переміщення, розлука з близькими, втрата матеріальної стабільності. Такі обставини можуть призводити до емоційної нестабільності дітей, порушення звичних форм батьківської взаємодії та зниження рівня мотивації до навчання і досягнень.

У контексті сучасних викликів, пов'язаних з різноманіттю сімейних структур і впливом культурних та економічних умов, вивчення впливу сімейного виховання на розвиток мотивації до успіху у дітей та підлітків є критично важливим. Це дозволяє не лише зрозуміти, як різні сімейні фактори моделюють мотиваційну сферу молоді, але й виявити основні механізми та стратегії, що

можуть сприяти підвищенню їхнього інтересу до досягнень, що зумовлює вибір теми нашого дослідження.

Об'єкт: мотивація досягнення успіху.

Предмет: вплив сімейного виховання на розвиток мотивації до успіху у дітей та підлітків.

Мета дослідження: здійснити теоретичний і емпіричний аналіз впливу сімейного виховання на мотивацію до успіху у дітей та підлітків, а також розробити програму для батьків, що сприятиме формуванню й розвитку цієї мотивації в умовах сучасних змін.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати основні теоретичні підходи до вивчення мотивації досягнення успіху у дітей та підлітків, визначити основні стилі сімейного виховання, їх психологічні характеристики та вплив на мотиваційну сферу дитини.

2. Здійснити підбір та обґрунтувати вибір психодіагностичних методик для вивчення зв'язку між батьківським стилем виховання, ставленням до невдач і мотиваційною сферою дітей та підлітків.

3. Провести емпіричне дослідження для виявлення закономірностей у впливі стилю виховання на мотивацію досягнення у різних вікових категоріях.

4. Розробити програму для батьків, спрямовану на формування підтримувального (демократичного) стилю виховання та розвиток мотивації до успіху.

Теоретико-методологічна основа дослідження ґрунтується на працях провідних зарубіжних та українських вчених у галузі психології та педагогіки. Зокрема, значний внесок у розуміння мотивації досягнення успіху зробили В. Амен, Д. Аткінсон, Е. Дайсі, М. Деці, Т. Елерс, Р. Райан, Б. Філіпс, А. Фройд, Х. Хекгаузен. Важливе значення мають також наукові напрацювання українських дослідників – А. Макаренка, В. Сухомлинського та М. Стельмаховича, які розробили фундаментальні педагогічні концепції, що сприяють формуванню особистості та мотиваційної сфери дитини у контексті сімейного виховання.

Методи дослідження:

теоретичні: синтез, порівняння, логіко-теоретичний аналіз психологічної літератури, систематизація та узагальнення отриманих даних;

емпіричні: психодіагностичні методики: 1) «Методика діагностики особистості на мотивацію до успіху та уникнення невдач Т. Елерса»; 2) «Мотивація успіху і боязнь невдачі» (А. Реан); 3) «Тест-опитувальник батьківського ставлення» (А. Варга, В. Столін); 4) «Тест на виявлення батьківського стилю спілкування з дитиною» (за О. Мерзляковою);

методи статистично-математичної обробки даних: коефіцієнт кореляції Пірсона.

База дослідження. Комунальний заклад загальної середньої освіти «Луцький ліцей № 27 Луцької міської ради Волинської області».

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що в роботі вперше комплексно досліджено психологічні особливості впливу батьківського виховання на розвиток мотивації до успіху у дітей та підлітків з урахуванням типів батьківського ставлення, стилів спілкування та мотиваційних установок особистості.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості подальшого застосування теоретичних і емпіричних матеріалів у діяльності практичних психологів, педагогів та консультантів під час роботи з дітьми та підлітками з метою розвитку або корекції мотивації до досягнення. Отримані дані можуть бути використані в консультативній роботі з батьками, при проведенні психопрофілактичних занять і тренінгових програм, спрямованих на інформування про причини, наслідки та ефективні підходи до виховання, що сприяють формуванню мотивації до успіху в дітей та підлітків.

Апробація результатів та публікації. Результати дослідження були обговоренні та опубліковані під час проведення науково-практичних конференцій, науково-практичних семінарів: XVII Міжнародної науково-практичної конференції «Психологічні основи здоров'я, освіти, науки та самореалізації особистості: клієнт-центрований підхід» (16-29 березня 2025 року, м. Луцьк).

Структура та обсяг роботи. Робота складається з вступу, трьох розділів, висновків та додатків. Містить 2 рисунки та 7 таблиць. Список використаних джерел налічує 39 найменувань. Загальний обсяг роботи складає 74 сторінки, основний зміст викладено на 52 сторінках.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ НА РОЗВИТОК МОТИВАЦІЇ ДО УСПІХУ У ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ

1.1. Поняття сім'ї, сімейного виховання та їх різновиди у психологічній науці

Від самого народження в житті кожної дитини найважливішу роль відіграє сім'я. Вона є першою та основною ланкою соціалізації, з якої починається формування особистості. Сім'я як суспільний інститут виникла ще в первісному суспільстві і до сьогодні залишається ключовим середовищем для становлення людини. Саме в родині індивід народжується, зростає, засвоює соціальні норми, формується як культурний член суспільства. Сім'я забезпечує не лише біологічне й соціальне відтворення населення, а й передання цінностей, моделей поведінки та способу життя, що панує в суспільстві. Вона відкриває дитині світ емоцій, прищеплює моральні якості, виховує повагу до себе та до інших, почуття відповідальності, доброти, взаєморозуміння, самостійність, милосердя й орієнтацію на соціально значущі досягнення [21].

Психологи визначають сім'ю як систему тісно взаємопов'язаних індивідів, об'єднаних почуттями прихильності, спільними цінностями і взаємною відповідальністю [8; 9]. В центрі уваги – не формальний склад сім'ї, а якість взаємин: рівень емоційної підтримки, стиль спілкування, згуртованість і адаптивність сімейної групи. Сім'я створює унікальне мікросередовище розвитку дитини, забезпечуючи задоволення базових потреб у любові, безпеці й визнанні. Як зазначають представники гуманістичної психології, прийняття і безумовна підтримка з боку батьків є критично важливими для здорового формування особистості дитини. Таким чином, з психологічної точки зору сім'я – це передусім коло найближчих людей, чий емоційний зв'язок і взаємодія визначають психічне благополуччя й соціальний розвиток кожного члена [12].

Однією з провідних виховних функцій родини є забезпечення емоційної підтримки та любові. Сім'я задовольняє базову потребу дитини в прив'язаності, прийнятті та психологічному захисті. У здоровій сімейній атмосфері дитина відчуває себе захищеною, цінною і улюбленою – це формує основу її довіри до світу і позитивної самооцінки [33; 39]. Дослідники наголошують, що сім'я виконує своєрідну «психотерапевтичну» роль: дозволяє членам родини задовольняти потреби в симпатії, повазі, емоційній підтримці та визнанні. Через тепло батьківських почуттів, ласку і увагу сім'я дає дитині перший досвід безумовного прийняття, який жодна інша інституція не може повною мірою замінити. Афективна функція є підґрунтям формування у дітей базового відчуття безпеки та емоційної стійкості [3; 36].

Вплив сім'ї на кожного її члена можна охарактеризувати як сімейне виховання. Згідно з педагогічним тлумаченням, «сімейне виховання – це форма виховання, яка поєднує цілеспрямовані виховні дії батьків з повсякденними впливами сімейного життя» [5]. Однак у ширшому розумінні сімейне виховання включає не лише свідомі дії батьків, а й їхню повсякденну поведінку, стиль спілкування, ставлення до праці, до інших людей, до труднощів і до самих себе. Побутові звички, емоційні реакції, ставлення до успіху й невдач – усе це засвоюється дитиною переважно несвідомо, через механізми спостереження й наслідування. Під впливом родинних установок у них формується базовий рівень цілеспрямованості, витривалості, орієнтації на результат [11].

У контексті розгляду сімейного виховання важливо звернутися до наукових підходів щодо його сутності. Так, К. Д. Ушинський трактував сімейне виховання як цілеспрямований процес формування «людини в людині», що передбачає гармонійний розвиток інтелектуальної, моральної та фізичної сфер. Особливу увагу він приділяв моральному вихованню, вважаючи, що його суть полягає не у формальному засвоєнні норм поведінки, а у формуванні внутрішньої етичної орієнтації. За Ушинським, головне завдання сім'ї полягає у підготовці дитини до самостійного й відповідального життя в суспільстві [16].

А. Макаренко, у контексті сімейного виховання, приділяє особливу увагу таким аспектам, як авторитет батьків, дисципліна, значення гри, трудове

виховання в домашньому господарстві, статеве виховання та формування культурних навичок у сімейному середовищі. Науковець підкреслює, що сім'я є потужним інструментом формування особистості, зокрема її мотиваційної сфери. Саме в родинному середовищі закладаються основи цілеспрямованої поведінки, здатності до подолання труднощів, уміння приймати відповідальність. Водночас, як зауважує педагог, деструктивні зміни в сім'ї, її розпад або втрата морального орієнтиру можуть мати згубний вплив на дитину, призводячи до руйнування внутрішньої мотивації, втрати впевненості та цілеспрямованості [15].

Подібної позиції дотримувався й В. Сухомлинський, який наголошував, що сім'я виконує не лише соціальні чи побутові функції, а є «основним осередком багатогранних людських відносин: економічних, моральних, духовних, психологічних, естетичних». За його словами, родина стає справжнім виховним інститутом лише тоді, коли батьки мають високі життєві цілі, живуть у гармонії з собою та передають ці цінності своїм дітям. Така родина сприяє розвитку не лише моральних якостей, а й внутрішньої мотивації досягати, прагнути результату, долати труднощі. Навпаки, відсутність цілеспрямованості батьків, їхня пасивність або амбівалентна позиція у вихованні можуть формувати в дитини занижену самооцінку, тривожність і страх перед помилками [26].

У результаті аналізу сучасної психологічної літератури були визначені основні стилі сімейного виховання [3]:

1. Гіперопіка – стиль, що характеризується надмірною турботою і контролем з боку батьків, часто застосовується до «бажаної» або довгоочікуваної дитини. Такий підхід обмежує розвиток автономії, формує залежність та вседозволеність, що в майбутньому може стати причиною емоційної нестійкості, невротизації та низької стресостійкості.

2. Авторитарний стиль – передбачає високий рівень вимог, жорстку дисципліну, обмеження свободи волевиявлення дитини та ігнорування її потреб. У результаті такого виховання в дітей може формуватися пасивна або агресивна поведінка, низький рівень самостійності, страх перед невдачами та уникнення ініціативи.

3. Ліберальний стиль – відзначається відсутністю чітких вимог і контролю, що призводить до зниження рівня саморегуляції у дитини. Такі діти часто демонструють низький рівень відповідальності, порушення норм поведінки, труднощі з постановкою та досягненням цілей.

4. Демократичний стиль – поєднує чіткі вимоги з доброзичливістю та підтримкою. Основна мета – розвиток самостійності, впевненості, вміння приймати рішення і не боятися помилок. Такий стиль найбільш сприятливий для формування високої мотивації до досягнення та конструктивного ставлення до невдач.

5. Змішаний стиль – характеризується непослідовністю у виховних підходах, коли емоційне тепло змінюється покараннями, а підтримка – критикою. В таких умовах у дитини може формуватися нестабільна поведінка, зниження авторитету батьків і відсутність чіткої мотиваційної орієнтації [3].

І. Підласий, аналізуючи сучасний стан сімейного виховання, звертає увагу на низку системних проблем, що суттєво ускладнюють реалізацію виховної функції сім'ї. Серед основних чинників, які негативно впливають на ефективність виховання, автор виокремлює: низький економічний рівень значної частини сімей, недостатній рівень культури суспільного життя, наявність подвійної моралі, перевантаження жінок у побуті та на роботі, високий відсоток розлучень, зростання конфліктів між поколіннями, а також розрив між родинним і шкільним вихованням. Ці соціальні трансформації докорінно змінюють взаємозв'язок між особистістю, сім'єю та суспільством і вимагають нових підходів до організації виховання. І. Підласий наголошує, що успішне формування особистості можливе лише за умов тісної співпраці сім'ї з освітніми закладами: дитячими садками, школами тощо [18].

Окрему увагу вчений звертає на проблему ціннісної дезорієнтації в багатьох сучасних родинах. Матеріальні здобутки, прагматизм, раціональність і орієнтація на зовнішній успіх часто висувуються на перший план. При цьому втрачається емоційна чутливість до дитини, замість партнерської взаємодії батьки обирають маніпулятивну поведінку або демонструють холодність. Стосунки набувають формального характеру: спілкування зводиться до вимог та

інструкцій («зроби», «принеси», «замовкни»), а порушення супроводжується санкціями. Така модель спілкування створює дистанцію між дитиною і батьками, викликає в неї відчуження, внутрішнє напруження та агресію, яка з часом може перенаправлятися на зовнішній соціальний світ [14].

Водночас мета сімейного виховання полягає у створенні гармонійних умов для щасливого, повноцінного, творчого та соціально корисного життя дитини. Центральне місце у цьому процесі займає атмосфера любові, взаємоповаги та довіри у родині. Виховання добрих, морально зрілих дітей можливе там, де батьки не лише люблять своїх дітей, а й демонструють любов один до одного, повагу до інших людей та віру в гідність і внутрішню цінність особистості. Саме така емоційна основа формує в дитини базову довіру до світу, відкритість до пізнання нового та готовність долати труднощі на шляху до досягнення цілей.

Отже, сім'я є визначальним чинником у становленні особистості дитини, її емоційного, соціального та мотиваційного розвитку. Саме родинне середовище формує базові уявлення про світ, ставлення до себе й інших, а також навички подолання труднощів і прагнення досягати цілей. Стиль сімейного виховання, рівень емоційної підтримки, модель спілкування та цінності, які транслиують батьки, мають безпосередній вплив на формування у дитини почуття безпеки, впевненості в собі та мотивації до досягнення успіху. Ефективне сімейне виховання потребує усвідомленого підходу батьків, їхньої емоційної залученості, підтримки й відповідальності, що особливо важливо в умовах сучасних соціальних змін.

1.2. Психологічна характеристика батьківсько-дитячих відносин у віковій психології

Батьківські механізми взаємодії функціонують у тісному зв'язку з гендерними ролями, розподілом батьківських обов'язків і прав, а також загальним балансом сімейних ролей. Рівномірний розподіл відповідальності між матір'ю та батьком щодо забезпечення умов для повноцінного розвитку дитини

є важливою умовою ефективного виконання батьківських функцій. Виховання дітей, як і функціонування сім'ї загалом, ґрунтується на поєднанні формальних і неформальних норм, що регулюють взаємини між батьками й дітьми. Неформальні правила батьківства охоплюють емоційні, психологічні та поведінкові аспекти і базуються на природних формах взаємодії, таких як турбота, довіра, фізичний і психологічний контакт. Натомість формальні правила змінювалися з розвитком суспільства під впливом обмежених ресурсів, соціального відчуження дитини в певні історичні періоди, а також внаслідок поширення ідей сучасного дитячого центризму [10].

У віковій психології батьківсько-дитячі відносини являють собою динамічну, багатокомпонентну систему, що формується з моменту народження й розвивається разом із дитиною протягом усього її зростання [5; 20]. На початковому етапі, в немовлячому віці, основою цих відносин стає прихильність – емоційний зв'язок, що забезпечує відчуття безпеки й захищеності. Коли батьки своєчасно реагують на сигнали малюка, забезпечують йому належний догляд і підтримку, дитина вчиться довіряти світу, розвиває базове почуття стабільності та внутрішньої впевненості. Саме ця перша «база» визначає подальшу здатність малюка налагоджувати соціальні контакти та регулювати власні емоції [8].

Дитячо-батьківські стосунки включають у себе не лише емоційний зв'язок, а й систему взаємних очікувань, моделей поведінки та способів реагування на потреби одне одного. Вони формуються під впливом багатьох чинників, серед яких значну роль відіграють психологічні особливості батьків, стиль їх виховання, емоційна чутливість, рівень стресу, соціальні умови, а також індивідуальні характеристики дитини. Також важливо враховувати, що взаємодія з батьками є основним джерелом формування емоційної регуляції: саме в контексті цих стосунків дитина вчиться впізнавати й називати свої почуття, розуміти емоційний стан інших, а також будувати стратегії справляння зі складними ситуаціями [ ].

У період раннього дитинства відносини збагачуються новими сенсомоторними й комунікативними функціями: батьки поступово виходять із пасивної ролі реагента на активну позицію «навчителя-провідника»[27]. Вони

стимулюють розвиток мовлення, пізнавальних інтересів і навичок самостійності, водночас підтримуючи дитину й оберігаючи її від надмірної тривоги [14]. На цьому етапі життєво важливою стає здатність батьків поєднувати теплоту й емоційну доступність із послідовними правилами й обмеженнями, що формує у дитини перші уявлення про соціальні норми та власну відповідальність [22].

Перехід до дошкільного віку відкриває ширші можливості для соціалізації: дитина вступає у взаємодію з однолітками, а роль батьків починає трансформуватися у наставництво, заохочення творчості та уяви [3; 30]. Тут важливо, щоб дорослі мали гнучкий «когнітивний» образ своєї дитини, адекватно оцінювали її індивідуальні особливості, схильності та потреби [9; 23]. Саме розуміння цих рис дозволяє обирати оптимальні методи виховання – наприклад, коли підтримка розвитку самостійної гри поєднується з доречним контролем, дитина вчиться приймати рішення й долати перші труднощі [4].

У молодшому шкільному віці значущість сімейних відносин не зменшується, проте змінюється їхня структура та функції. Дитина стає більш самостійною, починає проявляти ініціативу у побутових питаннях, прагне самовираження та визнання своїх досягнень. Разом із тим вона все ще потребує стабільної емоційної підтримки з боку батьків, адже саме в цьому віці відбувається інтенсивний розвиток навчальної діяльності, формування навчальної мотивації, а також закладаються основи відповідальності та самооцінки [1; 24]. Батьки в цей період виступають не лише наглядчачами чи вихователями, а й партнерами у спільному подоланні труднощів, наставниками, які допомагають дитині освоїти нову соціальну роль – роль учня [19].

Успішність адаптації до школи багато в чому залежить від того, наскільки батьки залучені до освітнього процесу: чи цікавляться вони труднощами дитини, чи надають конструктивну допомогу у навчанні, чи підкріплюють її зусилля похвалою та емоційним прийняттям [1; 28]. Дитина у цьому віці дуже чутливо реагує на оцінку з боку значущих дорослих, і саме через стосунки з батьками формується її мотивація до досягнень, впевненість у власних силах та віра у свої можливості [7; 26]. Важливим є також поступове розширення простору відповідальності: надання можливості самостійно приймати рішення, долати

наслідки власних вчинків, брати участь у встановленні сімейних правил. Це сприяє розвитку почуття компетентності, формує навички саморегуляції та моральної орієнтації [2; 10].

З початком підліткового віку батьківсько-дитячі відносини вступають у нову фазу – фазу трансформації ідентичності. Підліток прагне до самоствердження, автономії, розвитку власної системи цінностей. Він починає сприймати себе окремою особистістю, часто вступаючи в конфлікти з батьками через бажання розширити межі дозволеного та відстояти свою думку [10; 25; 32]. При цьому емоційна потреба в підтримці, довірі й розумінні залишається так само сильною, як і в молодшому віці, просто проявляється по-іншому – у формі протесту, критики, дистанціювання. Дуже важливо, щоб батьки не відповідали на ці виклики надмірним контролем чи тиском, адже це може призвести до втрати довіри, закритості та навіть ризикованої поведінки з боку підлітка [37].

Натомість конструктивна стратегія взаємодії передбачає збереження відкритого діалогу, щирої зацікавленості у внутрішньому світі дитини, готовності вислухати без засудження [14; 38]. Батьки мають створити простір, у якому підліток відчуватиме себе прийнятим, навіть якщо його погляди чи поведінка відрізняються від очікувань дорослих. Важливо дати підліткові можливість робити власні вибори, брати на себе відповідальність і водночас знати, що батьки залишаються «безпечним тилом» – джерелом підтримки, поради й тепла [15; 42]. Такий баланс між автономією та емоційною близькістю є ключовим чинником формування зрілої особистості, яка здатна до самостійного життя, але не втрачає цінності сімейних зв'язків [33; 36].

Отже, дитячо-батьківські стосунки є багатовимірною системою, що включає емоційні, когнітивні та поведінкові компоненти, і постійно змінюється відповідно до вікових потреб дитини. Їх якість безпосередньо впливає на формування особистості, розвиток емоційного інтелекту та мотивації досягнення. Гармонійні, послідовні та підтримувальні взаємини між батьками й дітьми створюють умови для успішної соціалізації, адаптації до життєвих викликів та побудови зрілих стосунків у майбутньому.

1.3. Психологічні особливості мотивації до успіху у дітей та підлітків

Однією з ключових форм внутрішньої мотивації особистості є мотивація досягнення. Згідно з концепцією американського психолога Дж. Аткінсона, мотивацію досягнення можна поділити на два основні типи: мотивацію успіху та мотивацію уникнення невдачі [38]. Мотивація успіху має позитивний характер, оскільки передбачає орієнтацію індивіда на досягнення значущого результату, розвиток, подолання перешкод і самореалізацію. Натомість мотивація уникнення невдачі виникає у зв'язку з негативними очікуваннями – людина у своїй діяльності перш за все зосереджена на запобіганні можливим невдачам, що часто супроводжується тривожністю, униканням ризику та зниженням ініціативності.

В основі мотивації досягнення лежить емоційна складова, пов'язана з прагненням до соціального схвалення та визнання результатів діяльності. За Х. Хекгаузенем, мотивація досягнення реалізується через бажання розвивати особистісні здібності та підтримувати їх на високому рівні [12]. Вона виступає як відносно стабільна індивідуальна характеристика, однак її активізація залежить від конкретних умов і ситуацій, таких як соціальні очікування, наявні ресурси, можливість досягнення мети та суб'єктивна значущість результату [23].

Д. Макклелланд, вивчаючи феномен мотивації досягнення, виокремив низку умов, що сприяють її становленню та розвитку. На його думку, ключовими факторами є [36]:

- формування синдрому досягнення, коли прагнення досягти успіху переважає над страхом невдачі;
- розвиток навичок самоспостереження, що дозволяє особистості здійснювати рефлексію власних досягнень і помилок;
- формування вольових якостей і здатності ставити перед собою високі, але реалістичні цілі;
- наявність міжособистісної підтримки з боку значущих дорослих, яка створює сприятливі умови для реалізації потенціалу дитини або підлітка [36].

У такому контексті вплив сім'ї на формування мотивації досягнення у дитини є вирішальним. Саме в сім'ї закладаються базові уявлення про цінність успіху, необхідність зусиль для досягнення мети та ставлення до невдач. Через

емоційну підтримку, заохочення ініціативності, створення атмосфери довіри та прийняття, дитина вчиться вірити у свої сили, не боятися труднощів і бути наполегливою [5].

Серед факторів, що впливають на очікування успіху, важливу роль відіграють суб'єктивні уявлення індивіда про власну компетентність, які формуються на основі попереднього досвіду успіхів і невдач. Зокрема, якщо дитина неодноразово досягала позитивного результату, це зміцнює її віру у власні сили та підвищує рівень впевненості. Водночас суб'єктивна складність завдання, тобто індивідуальна оцінка ситуації як сприятливої або складної, також визначає рівень очікування результату. Усвідомлення того, що особа володіє необхідними знаннями й уміннями, посилює мотивацію та сприяє ефективному досягненню мети [24]. Ще одним значущим компонентом є суб'єктивна цінність успіху – наскільки привабливою для особистості є мета, яку вона перед собою ставить. Чим вищою є цінність досягнення, тим більша ймовірність, що індивід буде вмотивований докладати зусиль задля її реалізації.

У контексті досягнень слід також розглянути явище необґрунтованого оптимізму, який іноді може виступати як чинник, що призводить до невдач. Люди часто переоцінюють власні можливості, що підвищує їхню схильність до ризикованих рішень. З одного боку, це може слугувати джерелом мотивації до дій, з іншого – перешкоджати адекватному аналізу обставин. Ефективне планування потребує вміння не лише оцінювати теперішню ситуацію, а й прогнозувати майбутні обставини, що є запорукою успішного досягнення поставлених цілей [37].

Реакція особистості на невдачу є більш варіативною, ніж реакція на успіх, і охоплює як конструктивні стратегії (аналіз помилок, пошук альтернативних рішень), так і деструктивні (відмова від діяльності, уникнення нових викликів). За А. Фрейд, психологічні захисні механізми можуть тимчасово знижувати рівень емоційної напруги та підтримувати самооцінку, однак у довготривалій перспективі вони часто блокують розвиток особистості, оскільки не сприяють усвідомленню причин невдач [29]. Реакції типу витіснення чи раціоналізації не дозволяють особистості здійснити глибокий самоаналіз, що ускладнює

формування адекватної стратегії подолання труднощів [8].

Дослідження Ф. Березіна акцентує увагу на тому, що тип мотивації досягнення безпосередньо впливає на вибір стратегії поведінки в ситуаціях із невизначеним результатом. Було встановлено, що мотивація досягнення визначає ефективність розв'язання завдань різної складності, а також активізується в умовах змін середовища [7].

Шкільний вік, зокрема підлітковий період, є критично важливим для формування стабільної мотивації до успіху. Саме в цьому віці посилюється орієнтація на досягнення результату в навчальній, ігровій та трудовій діяльності. Водночас зростає імовірність домінування мотивації уникнення невдач, що за певних умов може стимулювати розвиток здібностей, а за інших – гальмувати особистісне зростання. Важливими особистісними чинниками, що впливають на рівень мотивації досягнення, є самооцінка, амбітність та усвідомлення власних здібностей. Підлітки, які мають адекватну самооцінку й приймають відповідальність за свої дії, здатні ставити перед собою складні, але досяжні цілі [7].

Ключовим елементом є усвідомлення взаємозв'язку між особистими зусиллями та результатом. Це корелює з концепцією локусу контролю: внутрішній локус передбачає переконання, що результат залежить від власних дій, тоді як зовнішній – приписує досягнення або невдачі зовнішнім обставинам. С. Занюк зазначає, що особистості з вираженою мотивацією досягнення вирізняються високим рівнем наполегливості, орієнтацією на довготривалі цілі та незадоволеністю проміжними результатами. Їхня діяльність спрямована на досягнення особисто значущих успіхів і реалізацію потенціалу, навіть якщо йдеться про складні завдання [9].

На думку Н. Конюхової, мотивація досягнення є сформованим у психіці механізмом, який активує діяльність за такою послідовністю: мотивація – діяльність – мета – досягнення результату. Цей тип мотивації охоплює потребу особистості уникати невдач і водночас прагнути досягнення значущих результатів. Мотивація уникнення невдач, у свою чергу, ґрунтується на намаганні не допускати помилок, навіть ціною відмови від поставленої мети [27].

У контексті дитячого розвитку варто зазначити, що відсутність позитивних взаємин із дорослими значною мірою знижує інтерес до пізнавальної та навчальної діяльності. Навіть за наявності генетично зумовленої схильності до мотиваційної активності, негативний досвід взаємодії з оточенням може спричинити активацію ділянок мозку, пов'язаних зі страхом, та пригнічення тих, що відповідають за прагнення та інтерес. З часом у дітей, особливо за умов дефіциту підтримки, формуються нейронні зв'язки, які сприяють домінуванню мотивації уникнення над мотивацією досягнення. Такі діти демонструють поведінкову стриманість, побоювання перед новими викликами, зокрема критикою або негативною оцінкою, навіть якщо зовні це сприймається як пасивність чи немотивованість. У такому стані важко формулювати й реалізовувати довгострокові цілі. Натомість мотивація досягнення орієнтує дитину на винагороду, результат, самореалізацію, хоча часто супроводжується прагненням відкласти задоволення або відтермінувати дію. Обидва типи мотивації – досягнення та уникнення – перебувають у взаємозв'язку, і за сприятливих умов здатні врівноважувати один одного.

Особливий інтерес становить підлітковий вік як сенситивний період нейропсихологічної пластичності. Якщо для молодших школярів провідною є підтримка дорослих, то для підлітків ключову роль починає відігравати оцінка з боку однолітків. Соціальне схвалення стимулює вироблення дофаміну, що значно посилює вплив зовнішніх чинників на формування самооцінки та мотивації. У разі, якщо підліток вже має схильність до мотивації уникнення, відсутність соціального прийняття може поглибити тривожність і знизити готовність до активної діяльності.

У межах теорії самодетермінації, розробленої Е. Деці та Р. Райаном, було встановлено, що зовнішні підкріплення (на кшталт винагород, похвали, оцінювання) здатні знижувати рівень внутрішньої мотивації. Науковці виявили, що похвала, конкурентність, надмірний контроль або зовнішній тиск можуть суттєво впливати на мотиваційну динаміку в різних сферах – освітній, професійній, спортивній та клінічній [31]. Дослідження у межах цієї теорії доводять, що внутрішня мотивація формується у разі задоволення базових

психологічних потреб – у самостійності, компетентності та значущих міжособистісних стосунках. У той час як контроль з боку батьків, навпаки, може пригнічувати розвиток особистості, підтримка автономії дитини позитивно корелює з її психологічним благополуччям.

Е. Деці та Р. Райан визначають внутрішньо мотивовану поведінку як таку, що зумовлена особистим інтересом, не передбачає зовнішньої винагороди та базується на відчутті самореалізації, компетентності та підтримувальних взаємин із близькими людьми. На їхню думку, така мотивація виконує важливу функцію особистісного розвитку, є базовою і діє на всіх етапах життя [39].

Отже, розвиток внутрішньої мотивації – це складний і багатовекторний процес, тісно пов'язаний зі змінами у ціннісній сфері особистості. Він залежить не лише від індивідуальних особливостей, а й від впливу соціального середовища, передусім – сім'ї. Отримані в різних дослідженнях результати дозволяють формувати гіпотези щодо впливу стилю батьківського виховання на становлення мотивації до успіху. У цьому контексті важливими постають такі явища, як мотиваційне зараження, періоди латентного розвитку, морально-поведінкові зрушення та гармонізація у ціннісно-мотиваційній сфері, що вказують на глибоку взаємозалежність сімейного виховання та формування внутрішніх мотивів діяльності дитини.

Висновки до першого розділу

Отже, дитячо-батьківські стосунки є фундаментальним компонентом психічного розвитку дитини та її становлення як особистості. Вони охоплюють широкий спектр емоційних, когнітивних та поведінкових аспектів, формуючи внутрішній світ дитини з найперших етапів життя. Ці взаємини не є статичними – вони змінюються й трансформуються впродовж усього онтогенезу відповідно до вікових потреб дитини, її зростаючої автономії, соціальних викликів та особистих прагнень. Від перших місяців життя, коли ключовим чинником є базова прихильність і відчуття безпеки, до періоду підліткового бунту та пошуку ідентичності – роль батьків залишається провідною, хоча й видозмінюється за формою.

Сімейне виховання, зокрема стиль взаємодії між батьками та дитиною, рівень емоційної підтримки, спосіб встановлення правил, комунікація та система цінностей, безпосередньо впливають на розвиток емоційного інтелекту, самооцінки, соціальної відповідальності та мотивації досягнень. Саме в родині закладаються основи ставлення до себе, інших людей, праці, успіху та невдач. Особливо важливим є усвідомлений підхід до виховання, що базується на повазі, довірі та відкритому діалозі, який дозволяє дитині відчувати прийняття, навіть у періоди конфліктів і кризи ідентичності.

Дитячо-батьківські стосунки мають вирішальне значення для формування мотиваційної сфери дитини. Вони виступають своєрідним «містком» між внутрішнім потенціалом дитини та її можливостями самореалізації в зовнішньому середовищі. Результати численних психологічних досліджень свідчать про тісний зв'язок між стилем сімейного виховання та розвитком мотивації досягнень, відповідальності, ініціативності й емоційної стійкості. Саме через щоденну взаємодію з батьками дитина не лише опановує соціальні норми, а й формує глибокі внутрішні переконання, які визначатимуть її життєвий шлях. Таким чином, якісні, стабільні та підтримувальні дитячо-батьківські стосунки є незамінним чинником гармонійного розвитку особистості та її здатності реалізовувати себе в сучасному світі.

РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ НА РОЗВИТОК МОТИВАЦІЇ ДО УСПІХУ У ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ

2.1. Загальна характеристика емпіричного дослідження

Метою нашого дослідження було здійснити теоретичний і емпіричний аналіз впливу сімейного виховання на мотивацію до успіху у дітей та підлітків, а також розробити програму для батьків, що сприятиме формуванню й розвитку цієї мотивації в умовах сучасних змін.

Процедура дослідження впливу сімейного виховання на формування мотивації до досягнення успіху у дитячому та підлітковому віці передбачала реалізацію таких етапів:

1. Підбір та обґрунтування психодіагностичного інструментарію для вивчення особливостей дитячо-батьківської взаємодії та її впливу на розвиток мотиваційної сфери підлітків.

2. Проведення емпіричного дослідження серед дітей та підлітків, а також їхніх батьків, з метою виявлення характерних рис сімейної взаємодії та їхнього зв'язку з рівнем мотивації до досягнення успіху.

3. Статистичний аналіз та інтерпретація отриманих результатів для з'ясування взаємозв'язку між особливостями батьківського впливу та сформованістю мотиваційних установок дітей та підлітків.

4. Розробка програми, спрямованої на оптимізацію дитячо-батьківських взаємин з метою сприяння формуванню внутрішньої мотивації до успіху у дитячому та підлітковому віці.

У рамках виконання першого завдання було здійснено детальний відбір та аналіз психодіагностичних методик, що дають змогу дослідити специфіку дитячо-батьківської взаємодії та її вплив на розвиток мотивації до досягнення успіху у дитячому та підлітковому віці. Було обрано ті інструменти, які найбільш точно відповідають дослідницькій меті й завданням, забезпечуючи можливість

комплексного вивчення як особливостей родинного виховання, так і мотиваційної складової особистості дітей та підлітків.

З метою діагностики особливостей впливу сімейного виховання на розвиток мотивації до досягнення успіху у дитячому та підлітковому віці було використано такий психодіагностичний інструментарій:

1. Методика діагностики особистості на мотивацію до успіху та уникнення невдач Т. Елерса.
2. Методика «Мотивація успіху і боязнь невдачі» А. Реана.
3. Тест-опитувальник батьківського ставлення А. Варги та В. Століна.
4. Тест на виявлення стилю батьківського спілкування з дитиною за О. Мерзляковою.

Дослідження проводилося на базі комунального закладу загальної середньої освіти «Луцький ліцей № 27 Луцької міської ради Волинської області». Загальна вибірка становила 60 осіб, зокрема 30 учнів (15 осіб молодшого шкільного віку (7-9 років) та 15 підлітків (13-17 років)) і 30 батьків (по одному з кожної сім'ї), які безпосередньо беруть участь у вихованні дітей, що досліджуються. Учасники були відібрані за принципом добровільної згоди, з обов'язковим дотриманням етичних норм, конфіденційності результатів і анонімності відповідей. Вибірка є умовно репрезентативною для зазначеної вікової та соціально-психологічної категорії, що дозволяє робити висновки щодо впливу сімейного виховання на розвиток мотивації до успіху у дітей та підлітків.

1. Методика діагностики особистості на мотивацію до успіху та уникнення невдач (Т. Елерс). Опитувальник призначений для визначення, наскільки особистість орієнтована на досягнення успіху чи на уникнення невдач. Методика складається з двох субтестів. Перший субтест включає 41 твердження, що стосується життєвих ситуацій, які оцінюються за шкалою «так/ні». За сумою балів визначається рівень мотивації до успіху: 1-10 балів – низький рівень (свідчить про пасивність, знижене прагнення до досягнення результатів, брак ініціативи); 11-16 балів – середній рівень (означає помірну активність, відносну стійкість до помилок); 17-20 балів – високий рівень (характеризується орієнтацією на результат, готовністю долати труднощі); понад 21 бал – надто

високий рівень мотивації до успіху (може супроводжуватися підвищеною тривожністю, самокритичністю, страхом не виправдати очікувань).

Другий субтест представлений у вигляді 30 рядків по три слова в кожному. Завдання респондента – вибрати одне слово, яке найбільше його характеризує. Сума балів дозволяє оцінити рівень мотивації уникнення невдач: 0-10 балів – низький рівень захисної мотивації (впевненість у собі, стійкість до стресу); 11-16 балів – середній рівень (стримана реакція на можливі невдачі); 17-20 балів – високий рівень (намагання уникати складних ситуацій через страх помилки); понад 20 балів – надто високий рівень захисної мотивації (наявність яскраво вираженого страху невдач, ригідність поведінки, внутрішня напруженість).

2. Методика «Мотивація успіху і боязнь невдачі» (А. Реан) призначена для виявлення домінуючого мотиваційного спрямування особистості – орієнтації на досягнення успіху або на уникнення невдач. Рівень сформованості тієї чи іншої мотивації багато в чому визначає поведінкові стратегії індивіда: чи схильна людина братися за складні завдання з метою досягти значущих результатів, чи, навпаки, уникає ризику, обираючи простіші цілі, аби не зіштовхнутися з розчаруванням. Респондентам пропонується серія тверджень, на які необхідно відповісти «так» або «ні». Відповідати слід швидко, орієнтуючись на першу думку. Відповідь «так» позначається знаком «+», «ні» – «-». Після завершення тесту підраховується загальна кількість балів: 1-7 балів – домінує мотивація уникнення невдачі; 8-13 балів – мотивація не є чітко вираженою (при цьому 8-9 балів вказують на тенденцію уникнення невдачі, а 12-13 – на тенденцію до орієнтації на успіх); 14-20 балів – переважає мотивація досягнення успіху (надія на успіх).

3. Тест-опитувальник батьківського ставлення (А. Варга, В. Столін). Цей психодіагностичний інструмент призначений для виявлення особливостей ставлення батьків до своєї дитини як системи емоційних установок, поведінкових стереотипів і сприйняття особистості дитини загалом. Методика є надійною, валідною і дозволяє охопити широке коло аспектів батьківської взаємодії. Опитувальник містить 61 твердження, на які респонденти

відповідають за принципом згоди або незгоди («так» / «ні»). Результати інтерпретуються за п'ятьма шкалами: «відкидання дитини», «симбіоз», «гіперсоціалізація», «інфантилізація (інвалідизація)», «соціальна бажаність». Високі показники за шкалами «відкидання», «гіперсоціалізація», «симбіоз» та «інфантилізація» інтерпретуються як чинники ризику, що можуть негативно впливати на розвиток внутрішньої мотивації дитини до досягнення успіху. Натомість переважання емоційного прийняття, підтримки, довіри та визнання потреб дитини є сприятливими умовами для формування її впевненості в собі, самостійності та готовності до подолання труднощів.

4. Тест на виявлення батьківського стилю спілкування з дитиною (О. Мерзлякова). Дана методика дозволяє виявити, чи є взаємодія батьків із дитиною переважно приймаючою чи відчужуючою, а також оцінити рівень демократичності або авторитарності у стилі виховання. Крім того, інструмент дозволяє проаналізувати реакції батьків на поведінку та помилки дитини, що є надзвичайно важливим у контексті вивчення мотивації до успіху. Методика представлена у формі опитувальника, який містить твердження, що відображають характерні риси взаємодії батьків з дитиною.

Респонденти (батьки) позначали свою згоду або незгоду з твердженнями, використовуючи позначки «+» (так) або «-» (ні). Отримані відповіді підсумовувалися за шістьма шкалами: «прийняття дитини», «відторгнення дитини», «кооперація», «симбіоз з дитиною», «Контроль», «ставлення до невдач». Підсумкові бали за кожною шкалою дозволяють зробити висновки щодо переважаючого стилю спілкування в родині, що, у свою чергу, є важливим чинником формування мотиваційної спрямованості дитини. Результати тестування були використані у поєднанні з даними інших методик для цілісного аналізу впливу стилю сімейного виховання на розвиток мотивації до успіху.

Отже, у ході дослідження було підібрано та обґрунтовано психодіагностичні методики, які дозволяють оцінити вплив сімейного виховання на розвиток мотивації до успіху у дітей та підлітків. Вибрані інструменти дали змогу дослідити особливості сімейної взаємодії та визначити ключові психологічні чинники, що сприяють формуванню внутрішньої мотивації в

умовах дитячо-батьківських стосунків.

2.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження

У межах емпіричного дослідження впливу сімейного виховання на розвиток мотивації до успіху в дітей та підлітків нами було здійснено аналіз та інтерпретацію отриманих даних. Для виявлення рівня мотивації до досягнення цілей або уникнення невдач нами було використано «Методику діагностики мотиваційної спрямованості особистості Т. Елерса». Опитувальник складається з двох субтестів: перший визначає рівень мотивації до успіху, другий – мотивацію щодо уникнення невдач. Отримані результати продемонстровано у табл. 2.1.

Таблиця 2.1.

Відсоткове співвідношення дітей та підлітків відповідно до рівня вираженості у них мотивації до успіху чи уникнення невдач

Вид мотивації	Рівень	Молодші школярі	Підлітки
Мотивація до успіху	Завищений	10%	15%
	Високий	40%	35%
	Середній	37%	30%
	Низький	13%	20%
Мотивація до уникнення невдач	Завищений	8%	18%
	Високий	22%	33%
	Середній	43%	32%
	Низький	27%	17%

Відповідно до табл. 2.1., мотивація до успіху серед дітей молодшого шкільного віку характеризується тим, що 10% мають завищений рівень мотивації, що може свідчити про надмірну амбіційність або нереалістичні очікування, які іноді призводять до розчарувань. Водночас 40% демонструють високий рівень мотивації, що свідчить про наявність стійкого бажання досягати

поставлених цілей і прагнення до самореалізації. 37% дітей мають середній рівень мотивації, що говорить про нормальний розвиток цього показника з певними коливаннями залежно від обставин. Низький рівень мотивації зафіксовано у 13%, що може вказувати на недостатню внутрішню зацікавленість або відсутність підтримки з боку сім'ї чи оточення.

Серед підлітків, відповідно до таблиці, 15% мають завищений рівень мотивації до успіху, що іноді може бути пов'язано з прагненням компенсувати невпевненість або підвищеною самокритикою. 35% підлітків демонструють високий рівень мотивації, що свідчить про значну зацікавленість у досягненні цілей і готовність докладати зусиль. 30% мають середній рівень мотивації, що відображає стабільність у формуванні прагнення до успіху. Водночас 20% підлітків мають низький рівень мотивації, що може бути ознакою втрати інтересу, емоційної нестабільності або недостатньої підтримки.

Щодо мотивації до уникнення невдач, серед дітей молодшого шкільного віку 8% демонструють завищений рівень, що свідчить про можливу тривожність і страх перед помилками. 22% мають високий рівень уникнення невдач, що може обмежувати їхню готовність до ризику і нових викликів. Найбільша частка, 43%, характеризується середнім рівнем цієї мотивації, що свідчить про нормальну обережність без надмірної тривоги. Низький рівень мотивації до уникнення невдач спостерігається у 27%, що може вказувати на впевненість у своїх силах і позитивне ставлення до можливих невдач як до частини навчального процесу.

Серед підлітків 18% мають завищений рівень мотивації до уникнення невдач, що може відображати посилений страх перед оцінкою і можливими негативними наслідками. 33% демонструють високий рівень, що також свідчить про значну тривожність і обережність у поведінці. 32% мають середній рівень мотивації до уникнення невдач, що є показником адекватної оцінки ризиків. Низький рівень уникнення невдач у 17% підлітків може вказувати на здатність долати страх і ставитися до невдач як до можливостей для зростання.

Результати дослідження засвідчили цікаві тенденції в обох вікових групах: у значної частини як молодших школярів (7-9 років), так і підлітків (13-17 років) спостерігалось поєднання високого рівня мотивації до успіху з високим рівнем

мотивації уникнення невдач. Це свідчить про амбівалентну мотиваційну структуру – активне прагнення досягати амбітних цілей одночасно поєднується зі страхом помилки та невдачі. Такі діти та підлітки, попри вищу цілеспрямованість, демонструють підвищену емоційну напруженість, тривожність у ситуаціях публічної оцінки і часто уникають завдань із високим ризиком помилки.

У межах емпіричного дослідження впливу сімейного виховання на розвиток мотивації до успіху в дітей і підлітків було використано тест «Мотивація успіху і боязнь невдачі» А. Реана, який дозволяє визначити домінантне мотиваційне спрямування особистості – прагнення до досягнення успіху або схильність уникати невдач. Отримані результати продемонстровано на рис. 2.2.

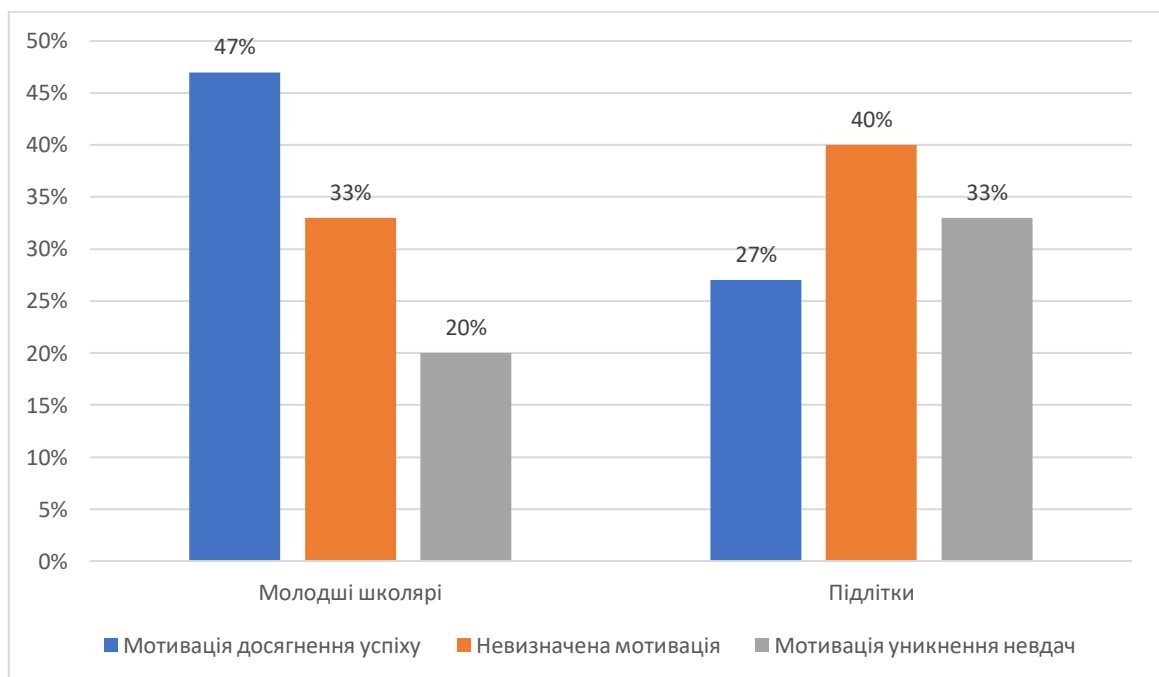

Рис. 2.2. Розподіл молодших школярів та підлітків за типом переважаючої мотивації, у %

Відповідно до рис. 2.2., серед дітей молодшого шкільного віку переважає мотивація досягнення успіху, яку демонструють 47% опитаних. Такий показник свідчить про переважання позитивної спрямованості у діяльності, прагнення до самореалізації та готовність долати труднощі заради досягнення мети. У 33% дітей виявлено невизначену мотивацію, що може вказувати на нестійку або

суперечливу мотиваційну установку, яка ще перебуває на етапі формування. Мотивація уникнення невдач притаманна 20% респондентів, і хоча це менша частка, вона вказує на наявність певного рівня тривожності чи обережності, що стримує активну діяльність.

У групі підлітків тенденція дещо інша: лише 27% мають мотивацію досягнення успіху, що свідчить про зниження орієнтації на досягнення результатів у порівнянні з молодшими школярами. Найбільша частка підлітків (40%) характеризується невизначеною мотивацією, що може бути пов'язано з кризою самоідентичності, характерною для цього віку, а також з нестабільністю емоційного стану. Мотивація уникнення невдач виявлена у 33% підлітків, що свідчить про зростання тривожності, страху перед помилками та уникнення відповідальності, що може гальмувати активність та ініціативність.

Загалом, ці результати підтверджують вікові відмінності у мотиваційній сфері: молодші школярі демонструють вищу орієнтацію на досягнення, тоді як підлітки частіше виявляють невизначеність або ухильну мотивацію, що потребує підтримки з боку дорослих для її стабілізації та розвитку конструктивної внутрішньої мотивації.

У межах дослідження впливу сімейного виховання на мотиваційну сферу дітей і підлітків було використано тест-опитувальник батьківського ставлення А. Варги та В. Століна. Цей психодіагностичний інструмент дозволив виявити характерні риси взаємодії батьків з дитиною, що формують основу для розвитку її особистісної мотивації. Опитування проводилося серед батьків як молодших школярів, так і підлітків. У даному дослідженні акцент зроблено не на віковому порівнянні, а на виявленні загальних тенденцій у стилях сімейного виховання, які впливають на формування мотиваційної сфери дітей і підлітків. Такий підхід обумовлений прагненням охопити ширший спектр впливів, що є характерними для батьківської взаємодії незалежно від віку дитини. Аналіз особливостей батьківського ставлення дозволяє виокремити спільні риси, які формують підґрунтя для розвитку мотивації до досягнення успіху, та визначити чинники, що можуть підтримувати або, навпаки, гальмувати цей процес. Отримані результати за цієї методикою представлені на рис. 2.3.

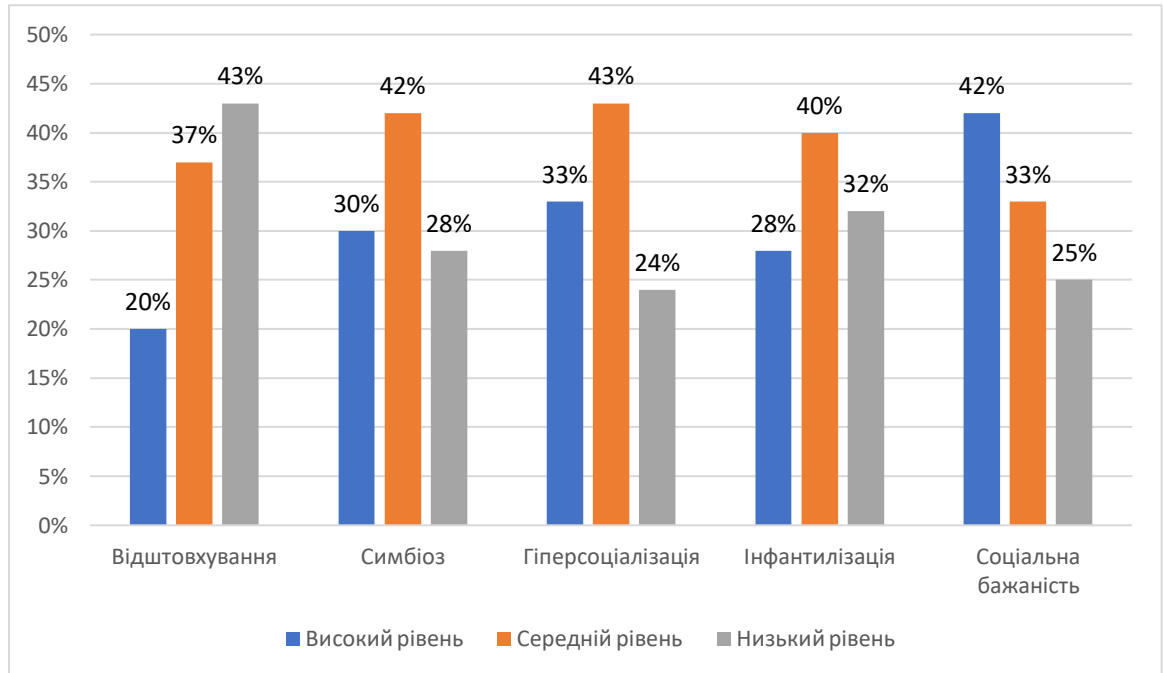

Рис. 2.3. Рівень вираженості окремих типів батьківського ставлення за результатами тесту А. Варги та В. Століна, у %

Згідно з рис. 2.3., показник за шкалою «відштовхування» свідчить про те, що більшість батьків (43%) демонструють низький рівень цього типу ставлення, тобто уникання емоційного відчуження та агресивного контролю. Середній рівень, який зафіксовано у 37% респондентів, може вказувати на певну непослідовність у ставленні до дитини, коли емоційна підтримка періодично змінюється критикою або холодністю. Водночас 20% батьків мають високий рівень відштовхування, що вже є тривожним сигналом і свідчить про ймовірну відсутність емоційного контакту з дитиною, що може негативно позначатися на розвитку її впевненості, самоприйняття та мотивації до досягнення успіху.

Тип «симбіоз» виявився переважним у більш поміркованому прояві – 42% батьків демонструють середній рівень симбіотичних взаємин, що може свідчити про збереження емоційної близькості з дитиною при достатньому рівні її автономії. Високий рівень симбіозу (30%) вказує на наявність батьків, які прагнуть до надмірної опіки, зрощуючи в дитини залежність і знижуючи її здатність самостійно приймати рішення. Лише у 28% опитаних рівень симбіозу низький, що може свідчити як про сформовану автономію дитини, так і про знижений рівень емоційного залучення з боку батьків.

Щодо типу «гіперсоціалізація», то середній рівень (43%) свідчить про те, що більшість батьків мають помірні очікування щодо соціальних норм і досягнень дитини. Проте у 33% спостерігається високий рівень цієї риси, що вказує на схильність до жорсткого контролю поведінки та формування підвищеної відповідальності, що може стати як мотиватором, так і джерелом тривожності у дитини. Низький рівень гіперсоціалізації (24%) демонструє меншу схильність до жорсткої регуляції поведінки, що іноді може свідчити про толерантні або ліберальні підходи у вихованні.

Інфантилізація, як прояв прагнення зберегти дитину в стані психологічної незрілості, зафіксована на середньому рівні у 40% батьків. Це може свідчити про бажання контролювати поведінку через підкреслення дитячості. Водночас 28% батьків мають високий рівень цієї тенденції, що може негативно позначатися на формуванні відповідальності, самостійності та внутрішньої мотивації до досягнень. У 32% батьків рівень інфантилізації низький, що вказує на визнання вікових змін дитини та надання їй необхідної автономії.

Найвиразнішою стала тенденція за шкалою «соціальна бажаність» – 42% батьків продемонстрували високий рівень цього показника. Це свідчить про значну орієнтацію на соціально схвалювані моделі виховання, що можуть впливати на нещирість у відповідях, але водночас демонструють прагнення батьків до позитивного образу себе як вихователя. Середній рівень спостерігався у 33% батьків, а низький – у 25%, що може вказувати на меншу потребу відповідати соціальним очікуванням.

Аналіз загальних тенденцій у батьківському ставленні дозволяє зробити висновок про переважання поміркованих виховних стратегій, водночас із наявністю окремих крайнощів – як у вигляді надмірного контролю, так і виявів емоційного відсторонення. Ці особливості створюють різні умови для розвитку внутрішньої мотивації дитини, її прагнення до успіху та формування самостійності.

У межах комплексного аналізу взаємозв'язку між стилем сімейного виховання та розвитком мотивації до успіху у дітей було використано також тест на виявлення батьківського стилю спілкування з дитиною за методикою О.

Мерзлякової. Методика побудована на самооцінюванні батьками своїх стосунків з дитиною за шістьма критеріями: прийняття, відторгнення, кооперація, симбіоз, контроль та ставлення до невдач.

Таблиця 2.4

Розподіл досліджуваних відповідно до стилів батьківського спілкування з дитиною, у %

Шкала	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Прийняття дитини	47%	17%	36%
Відторгнення дитини	7%	13%	80%
Кооперація	43%	23%	34%
Симбіоз з дитиною	33%	37%	30%
Контроль	57%	26%	17%
Ставлення до невдач	50%	30%	20%

Відповідно до табл. 2.4., за шкалою «Прийняття дитини» 47% батьків продемонстрували високий рівень, що свідчить про емоційно тепле ставлення до дитини, здатність підтримувати, проявляти любов, повагу, приймати дитину такою, якою вона є. Це є важливою основою для формування в дитини впевненості в собі, почуття захищеності та позитивної самооцінки. Середній рівень прийняття виявлено у 17% батьків, що може свідчити про нестійкість у прояві теплих емоцій або наявність певної дистанції у спілкуванні. Водночас 36% батьків продемонстрували низький рівень прийняття, що може свідчити про емоційне відсторонення, формальне ставлення до потреб дитини, знецінення її почуттів і прагнень.

За шкалою «Відторгнення дитини» значно переважає низький рівень – 80%, що є позитивною тенденцією, адже свідчить про відсутність різко негативного ставлення до дитини, уникнення принижень, критики чи емоційного тиску. Середній рівень виявлено у 13% батьків, а високий – лише у 7%, що дає підстави говорити про незначну кількість родин, де можлива емоційна холодність або ворожість щодо дитини.

Шкала «Кооперація» показала, що 43% батьків характеризуються високим

рівнем включеності у життя дитини, готовністю до співпраці, до спільного вирішення питань і обговорення проблем. Це важливий показник для розвитку відповідальності, ініціативності та самостійності дитини. Проте 34% продемонстрували низький рівень кооперації, що може свідчити про слабку участь батьків у виховному процесі, брак інтересу до думок і потреб дитини, що, у свою чергу, може негативно впливати на її розвиток і мотивацію.

За шкалою «Симбіоз з дитиною» 33% батьків мають високий рівень емоційної та психологічної залежності у взаєминах з дитиною, що може свідчити як про турботу, так і про надмірну опіку. Середній рівень симбіозу у 37% батьків свідчить про збалансованість у емоційних зв'язках, тоді як 30% з низьким рівнем демонструють автономність у стосунках або байдужість, що може позначатися на емоційному розвитку дитини.

Шкала «Контроль» виявила, що 57% батьків схильні до високого рівня регулювання поведінки дитини, вимагають дотримання чітких норм, що може бути як чинником дисципліни, так і потенційною причиною тиску на дитину, зниження її самостійності й мотивації до власного вибору. Середній рівень контролю у 26% батьків свідчить про помірну регуляцію поведінки, тоді як 17% батьків з низьким рівнем можуть надавати дитині надмірну свободу, що іноді спричиняє труднощі у формуванні відповідальності.

Шкала «Ставлення до невдач» також виявилось важливим індикатором: 50% батьків мають високий рівень чутливості до неуспіхів дитини, що свідчить про їхню зацікавленість у досягненнях дитини, проте також може вказувати на ризик завищених очікувань і формування у дитини страху перед помилками. Середній рівень має 30%, що свідчить про більш гнучке ставлення до невдач, тоді як 20% з низьким рівнем демонструють емоційну байдужість або недостатню увагу до результатів діяльності дитини.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що батьківська поведінка в цілому демонструє позитивні тенденції: домінування прийняття над відторгненням, готовність до кооперації та емоційного включення у життя дитини. Водночас високий рівень контролю та чутливості до невдач потребують уважного ставлення, оскільки можуть стати чинниками внутрішньої напруги та зниження

мотивації до самостійного досягнення успіху. Формування ефективного стилю батьківського виховання, що поєднує емоційну підтримку, партнерство та виважений контроль, є ключовим чинником розвитку мотиваційної сфери дитини.

Для проведення якісного аналізу результатів, нами було здійснено статистичну обробку даних за окремими показниками із застосуванням коефіцієнта кореляції Пірсона. Було виявлено статистично значущі кореляційні зв'язки між мотивацією досягнення успіху та типами батьківського ставлення (методика А. Варги та В. Століна). Отримані результати представлені у табл. 2.5.

Таблиця 2.5

Результати кореляційного аналізу між типами батьківського ставлення та мотивацією до досягнення успіху

Тип батьківського ставлення	Коефіцієнт кореляції Пірсона
Відштовхування	$r = -0,512483$
Симбіоз	$r = 0,184759$
Гіперсоціалізація	$r = 0,217354$
Інфантилізація	$r = 0,132874$
Соціальна бажаність	$r = 0,342109$

Було виявлено статистично значущі кореляційні зв'язки між мотивацією до досягнення успіху та таким типом батьківського ставлення як соціальна бажаність. Отримані результати свідчать про те, що позитивне, підтримувальне й соціально схвалюване ставлення батьків сприяє формуванню у дитини внутрішнього прагнення досягати високих результатів. Такий тип взаємодії створює сприятливі умови для розвитку впевненості в собі, цілеспрямованості та наполегливості. Також було встановлено зворотний кореляційний зв'язок між мотивацією до досягнення успіху та відштовхуванням, що вказує на те, що емоційне відторгнення, критика чи дистанціювання у стосунках з дитиною знижують її прагнення досягати успіху. Такий стиль виховання може спричиняти розвиток невпевненості, страху перед помилками та уникнення відповідальності, що, у свою чергу, негативно позначається на формуванні внутрішньої мотивації.

Статистично значущих кореляційних зв'язків між мотивацією до досягнення успіху та симбіозом, гіперсоціалізацією та інфантилізацією не було виявлено.

Результати кореляційного аналізу між мотивацією до досягнення успіху та стилями батьківського спілкування (методика О. Мерзлякової) продемонстровані у табл. 2.6.

Таблиця 2.6

Результати кореляційного аналізу між стилями батьківського спілкування та мотивацією до досягнення успіху

Стиль батьківського спілкування	Коефіцієнт кореляції Пірсона
Прийняття дитини	$r = 0,678901$
Відторгнення дитини	$r = -0,546732$
Кооперація	$r = 0,423856$
Симбіоз з дитиною	$r = 0,198347$
Контроль	$r = -0,045672$
Ставлення до невдач	$r = 0,275430$

Було виявлено статистично значущі кореляційні зв'язки між мотивацією до досягнення успіху та такими стилями батьківського спілкування як прийняття дитини та кооперація. Це означає, що теплі, підтримувальні стосунки, в яких батьки визнають унікальність дитини, виявляють інтерес до її потреб і активно взаємодіють із нею на партнерських засадах, сприяють розвитку внутрішньої мотивації до досягнення успіху. Було встановлено зворотний кореляційний зв'язок між мотивацією до досягнення успіху та відторгненням дитини, що свідчить про те, що відсутність емоційної підтримки, критичність або байдужість з боку батьків істотно знижують у дітей прагнення до самореалізації й досягнення цілей. Така взаємодія може формувати почуття непевності, страх невдачі та зниження мотивації в цілому.

Статистично значущих кореляційних зв'язків між мотивацією до досягнення успіху та симбіозом з дитиною, контролем дитини та ставленням до її невдач не було виявлено.

Результати кореляційного аналізу між мотивацією до уникнення невдач та типами батьківського ставлення (методика А. Варги та В. Століна) представлені у табл. 2.7.

Таблиця 2.7

Результати кореляційного аналізу між типами батьківського ставлення та мотивацією до уникнення невдач

Тип батьківського ставлення	Коефіцієнт кореляції Пірсона
Відштовхування	$r = 0,423587$
Симбіоз	$r = 0,356712$
Гіперсоціалізація	$r = 0,492381$
Інфантилізація	$r = 0,293847$
Соціальна бажаність	$r = 0,274958$

Було встановлено статистично значущі кореляційні зв'язки між мотивацією до уникнення невдач та такими типами батьківського ставлення як відштовхування, симбіоз та гіперсоціалізація. Загалом, ці типи характеризуються емоційною напруженістю у стосунках, нестачею підтримки або ж навпаки – надмірною опікою та завищеними вимогами, що перешкоджають формуванню впевненості в собі й самостійності у дітей і підлітків. Такі умови сприяють розвитку уникаючої моделі поведінки, при якій основним внутрішнім мотивом стає не прагнення до досягнення, а страх перед можливою поразкою. Таким чином, контролюючі, надмірно вимогливі або емоційно віддалені стилі виховання значною мірою зумовлюють розвиток у дитини мотивації уникнення невдач як захисної реакції на несприятливе емоційне середовище.

Статистично значущих кореляційних зв'язків між мотивацією до уникнення невдач та такими типами батьківського ставлення як інфантилізація та соціальна бажаність не було встановлено.

Результати кореляційного аналізу між мотивацією до досягнення успіху та стилями батьківського спілкування (методика О. Мерзлякової) продемонстровані у табл. 2.8.

Результати кореляційного аналізу між стилями батьківського спілкування та мотивацією до уникнення невдач

Стиль батьківського спілкування	Коефіцієнт кореляції Пірсона
Прийняття дитини	$r = -0,412589$
Відторгнення дитини	$r = 0,591234$
Кооперація	$r = 0,071239$
Симбіоз з дитиною	$r = 0,398765$
Контроль	$r = 0,518497$
Ставлення до невдач	$r = 0,678902$

Було виявлено статистично значущі кореляційні зв'язки між мотивацією до уникнення невдач та такими стилями батьківського спілкування як відторгнення дитини, симбіоз з дитиною, контроль та ставлення до невдач. Це свідчить про те, що в умовах жорсткого контролю, надмірної опіки або недостатньої емоційної підтримки у дітей і підлітків зростає тривожність, страх зробити помилку та знижується впевненість у власних силах. Було також встановлено зворотний кореляційний зв'язок між мотивацією до уникнення невдач та прийняттям дитини, що вказує на те, що теплі, підтримувальні взаємини з боку батьків сприяють зниженню орієнтації на уникнення невдач і формуванню більш конструктивних форм мотиваційної поведінки. Статистично значущих кореляційних зв'язків між мотивацією до уникнення невдач та кооперацією не було виявлено.

Отже, отримані результати свідчать про те, що стиль сімейного виховання та характер батьківського ставлення суттєво впливають на розвиток мотиваційної сфери дітей і підлітків. Позитивні, підтримувальні взаємини сприяють формуванню мотивації досягнення успіху, тоді як емоційне відторгнення, надмірний контроль і симбіоз пов'язані з домінуванням мотивації уникнення невдач. Це підкреслює важливість гармонійного виховання для розвитку цілеспрямованої та впевненої в собі особистості.

Висновки до другого розділу

Отже, нами було проведено ретельний підбір та обґрунтування психодіагностичних методик, що дало змогу виявити значущі закономірності у взаємозв'язках між стилями сімейного виховання і мотиваційними показниками дітей та підлітків. Отримані дані свідчать про те, що різні типи батьківського ставлення і стилі спілкування мають помітний вплив на формування як мотивації досягнення успіху, так і мотивації уникнення невдач. Зокрема, позитивні аспекти сімейної взаємодії, такі як прийняття дитини, кооперація та соціальна бажаність, корелюють із підвищеним рівнем мотивації до успіху, що вказує на важливість підтримки та розуміння у родині для розвитку внутрішньої мотивації дитини. Натомість, такі негативні стилі, як відштовхування, відторгнення та контроль, пов'язані з вищим рівнем мотивації уникнення невдач, що свідчить про роль стресових сімейних факторів у формуванні страху перед невдачами та зниженні впевненості у власних силах.

Результати також підкреслюють, що мотиваційні процеси у дітей і підлітків мають складну структуру, яка тісно пов'язана з особливостями сімейного виховання. Виявлені кореляції демонструють, що гармонійні дитячо-батьківські стосунки сприяють розвитку внутрішньої мотивації досягнення, у той час як конфліктні або надмірно контролюючі взаємини можуть стимулювати мотивацію уникнення невдач. Такий зв'язок важливий для розуміння механізмів формування психологічного комфорту і життєвих установок, що впливають на подальший розвиток особистості дитини.

Загалом, результати підтверджують необхідність цілеспрямованої роботи з родинами, спрямованої на покращення стилю виховання та підвищення рівня емоційної підтримки дітей. Це відкриває перспективи для подальших досліджень і практичних заходів, спрямованих на розвиток мотивації до успіху як одного з ключових чинників особистісного зростання і самореалізації дітей і підлітків у сучасних соціокультурних умовах.

РОЗДІЛ III. ПРОГРАМА ДЛЯ БАТЬКІВ З ФОРМУВАННЯ ДЕМОКРАТИЧНОГО СТИЛЮ ВИХОВАННЯ ТА РОЗВИТКУ МОТИВАЦІЇ У ДІТЕЙ «МОТИВОВАНІ ДІТИ – ЩАСЛИВІ БАТЬКИ»

3.1. Анотація програми для батьків «Мотивовані діти – щасливі батьки»

Сучасний світ стрімко змінюється, і виховання дітей у таких умовах стає дедалі складнішим завданням для батьків. Соціальні, освітні та культурні виклики, з якими стикаються діти та підлітки, потребують нового підходу до батьківства – такого, що враховує індивідуальні потреби дитини, підтримує її особистісний розвиток і стимулює внутрішню мотивацію. Демократичний стиль виховання, який базується на взаємній повазі, відкритості, довірі і діалозі, сприяє формуванню здорової самооцінки, відповідальності та активної життєвої позиції.

Проте, незважаючи на важливість цих принципів, багато батьків стикаються із труднощами у практичному впровадженні демократичного стилю виховання. Часто це пов'язано з браком знань про психологічні особливості дітей різного віку, невмінням налагоджувати ефективний діалог, складнощами у встановленні меж і підтримці мотивації. Як наслідок, у родинах можуть виникати конфлікти, непорозуміння та емоційна дистанція, що негативно впливає на розвиток дітей і їхнє прагнення досягати успіхів.

У цьому контексті особливої актуальності набуває системна підтримка батьків, спрямована на формування компетенцій для виховання мотивованих, відповідальних і впевнених у собі дітей. Саме для цього розроблена програма тренінгу «Мотивовані діти – щасливі батьки», яка допомагає батькам опанувати демократичний стиль виховання, заснований на емпатії, підтримці та конструктивній комунікації. Програма орієнтована на практичне застосування знань і навичок, що сприяють розвитку внутрішньої мотивації у дітей, їхньої самостійності та активної життєвої позиції.

Мета програми – сформувати у батьків компетентності для підтримки дитячої самостійності, розвитку позитивної мотивації та гармонійної взаємодії з дітьми різного віку.

Завдання програми:

1. Поглиблення знань про демократичний стиль виховання та його позитивний вплив на мотивацію дітей.
2. Навчання технікам конструктивної комунікації, які допомагають уникати конфліктів і сприяють діалогу.
3. Формування умінь підтримувати емоційний розвиток дитини та допомагати їй усвідомлювати власні потреби і цілі.
4. Розвиток здатності батьків встановлювати здорові межі, які водночас підтримують автономію дитини.
5. Створення підтримувального простору для обміну досвідом, рефлексії та взаємної підтримки серед учасників.

Структура: програма передбачає проведення 5 інтерактивних занять тривалістю 1,5-2 години кожне. Заняття включають психоедукацію, групові обговорення, практичні вправи, роботу з кейсами та рольові ігри.

Учасники: батьки дітей і підлітків віком від 7 до 17 років. Максимальна кількість учасників у групі – 8 осіб, що дозволяє забезпечити індивідуальний підхід і максимальну залученість кожного.

Тренінг «Мотивовані діти – щасливі батьки» допомагає батькам будувати відкриті, теплі та довірливі стосунки з дітьми, що є ключовою умовою для формування внутрішньої мотивації, життєвої компетентності та психологічного благополуччя дітей у сучасному світі.

3.2. Програма тренінгу «Мотивовані діти – щасливі батьки»

Детальний опис психологічної тренінгової програми ««Мотивовані діти – щасливі батьки» наведено у Додатку А. Тематичний зміст програми представлено у табл. 3.1.

Тематичний план програми

№	Назва заняття	Структура заняття	Мета	Тривалість
1	«Стилі виховання. Який стиль у мене?»		Сформувати розуміння різних стилів виховання та усвідомлення власного стилю взаємодії з дитиною.	90 хв.
		Знайомство	Створити безпечну атмосферу	10 хв.
		Обговорення правил роботи у групі та мети програми		5-10 хв.
		Міні-лекція «Стилі виховання: як ми впливаємо на дитину»	Ознайомити з основними стилями виховання, їх впливом на розвиток дитини.	10-15хв.
		Тест «Мій стиль виховання»	Діагностувати власний стиль спілкування з дитиною для подальшого аналізу.	15 хв.
		Вправа «Я так реагую, бо...»	Усвідомити свої автоматичні реакції, емоції та послання, які отримує дитина.	20 хв.

Продовження табл. 3.1

		Домашнє завдання	Почати помічати автоматизовані патерни поведінки	
2.	«Ефективне спілкування з дитиною»		Навчити батьків ефективно спілкуватися з дитиною, розпізнавати її емоції та використовувати «я»-повідомлення.	90 хв.
		Вступне коло: рефлексія з домашнього завдання	Підвести підсумки спостережень за собою, обмінятися досвідом.	10 хв.
		Міні-лекція «Основи ефективної комунікації»	Пояснити базові принципи активного слухання, «я»-повідомлень.	5-10 хв.
		Вправа «Пізнай емоції»	Тренувати здатність розпізнавати емоції за словами дитини.	20 хв.
		Вправа «Я-повідомлення»	Навчитись використовувати «Я-повідомлення» замість критики.	15 хв.

		Домашнє завдання	Закріпити навичку конструктивного спілкування	
3.	«Як виховати мотивацію до успіху»		Допомогти батькам зрозуміти, як підтримувати внутрішню мотивацію дитини через довіру, визнання зусиль і позитивне схвалення.	90 хв.
		Рефлексія домашнього завдання	Закріпити досвід використання «Я-повідомлень»	10 хв.
		Міні-лекція «Формування внутрішньої мотивації у дитини»	Розкрити поняття внутрішньої/зовнішньої мотивації, вплив схвалення, важливість віри батьків у дитину.	15 хв.
		Вправа «Ефективне схвалення»	Розвивати навички позитивного підкріплення з акцентом на зусилля дитини.	15 хв.
		Вправа «Лист підтримки своїй дитині»	Усвідомити емоційну близькість, передати дитині любов, віру та підтримку.	20 хв.
		Домашнє завдання	Поглибити емоційний контакт із дитиною.	

4.	«Я – підтримуючий батько/мати»		Підсумувати особисті зміни, сформувавши план підтримки дитини та закріпити роль батьків як джерела довіри й розвитку.	90 хв.
		Вправа «Мій шлях»	Підсумувати особисті відкриття й зміни за час програми.	10 хв.
		Вправа «Колесо батьківства»	Самооцінити розвиток ключових навичок батьківства до та після програми.	20 хв.
		Обговорення «Що я планую змінити вдома?»	Закріпити наміри на зміни та практикувати планування дій.	15 хв.
		Вправа «Мій план підтримки дитини»	Сформулювати конкретні кроки для посилення підтримки дитини вдома.	20 хв.
		Вправа «Похвали себе»	Усвідомити власні досягнення, підвищити впевненість у батьківських ролях.	15 хв.

Висновки до третього розділу

Отже, нами було представлено покрокову структуру авторської програми психопросвітницької роботи з батьками дітей та підлітків, спрямованої на розвиток підтримувального стилю виховання та розвитку мотивації у дітей. Програма складається з чотирьох тематичних занять, які послідовно охоплюють ключові аспекти взаємодії з дитиною: усвідомлення власного стилю виховання, розвиток ефективної комунікації, формування внутрішньої мотивації та закріплення підтримувальної батьківської позиції.

Кожне заняття має чітку мету, структуровану побудову, поєднує міні-лекції, інтерактивні вправи та рефлексивні практики. Завдяки поєднанню теоретичних знань та практичного досвіду, батьки отримують можливість не лише поглибити розуміння психологічних процесів у спілкуванні з дитиною, а й розвинути конкретні навички: активного слухання, використання «я»-повідомлень, емпатичного відображення емоцій, конструктивного схвалення тощо. Особливе місце в програмі займають домашні завдання, метою яких є перенесення опанованих технік у повсякденне життя, що сприяє сталим змінам у стилі взаємодії з дитиною. Завершальне заняття включає інструменти самооцінки, що дозволяє батькам усвідомити власний прогрес та окреслити подальші кроки.

Запропонована програма не лише підвищує рівень батьківської компетентності, а й створює умови для формування стабільного, підтримувального емоційного середовища у сім'ї, що є важливою передумовою гармонійного розвитку мотивації дітей та підлітків.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження було зроблено кілька суттєвих висновків, що стосуються впливу сімейного виховання на розвиток мотивації до успіху у дітей та підлітків, а також розробки програми психологічного тренінгу для покращення цієї мотивації. Перш за все, дослідження підтвердило, що сімейне виховання відіграє важливу роль у формуванні основ мотивації до успіху в дітей, оскільки саме в родинному середовищі закладаються базові установки щодо досягнення цілей та ставлення до невдач.

1. Аналіз наукової літератури показав, що різні стилі сімейного виховання мають різний вплив на дітей і їхню мотивацію. Так, авторитарний стиль, який характеризується жорстким контролем, часто знижує мотивацію до досягнення успіху через обмеження можливостей для самовираження та ініціативи. Водночас авторитетний стиль виховання, в якому поєднуються підтримка та встановлення чітких правил, допомагає формувати в дітях стійку мотивацію до досягнення цілей. Ліберальний стиль виховання, з іншого боку, може сприяти розвитку ініціативи, але без належної дисципліни він може призвести до недостатньої відповідальності. Особливості психології дітей та підлітків, а також вплив різних кризових періодів розвитку, визначають рівень їхньої мотивації до успіху та їхнє ставлення до невдач. Виявилось, що наявність емоційної підтримки з боку батьків значно покращує здатність дітей справлятися з труднощами, підвищує їхню самооцінку та позитивне ставлення до власних можливостей. Це особливо важливо під час підліткових криз, коли діти й підлітки шукають своє місце в житті й потребують підтримки, щоб не зламатися під тиском зовнішніх і внутрішніх чинників.

2. У дослідженні впливу сімейного виховання на розвиток мотивації до успіху у дітей та підлітків було використано комплекс психодіагностичних методик, що дозволили всебічно охарактеризувати особливості дитячо-батьківської взаємодії та виявити її зв'язок з мотиваційною сферою. Зокрема, тест-опитувальник батьківського ставлення А. Варги та В. Століна дозволив виявити типи ставлення батьків до дитини, тоді як методика вивчення батьківського стилю спілкування з дитиною за О. Мерзляковою дала змогу

оцінити стилі взаємодії батьків з дітьми. Окрему увагу було приділено вимірюванню рівня мотивації до досягнення успіху та мотивації уникнення невдач серед дітей молодшого шкільного віку та підлітків.

3. Отримані результати свідчать про те, що серед дітей молодшого шкільного віку переважає мотивація до досягнення успіху, тоді як серед підлітків більш вираженою є мотивація уникнення невдач або невизначена мотивація. Також встановлено, що найбільш поширеними типами батьківського ставлення є соціальна бажаність, гіперсоціалізація та симбіоз, які можуть як підтримувати, так і пригнічувати розвиток самостійності дитини. За результатами оцінки стилів батьківського спілкування, виявлено високий рівень таких характеристик, як прийняття дитини, кооперація та контроль, що вказує на активну залученість батьків до виховного процесу.

Кореляційний аналіз підтвердив наявність статистично значущих зв'язків між окремими характеристиками сімейного виховання та мотиваційними проявами дітей і підлітків. Так, мотивація до досягнення успіху має позитивний зв'язок з такими показниками, як соціальна бажаність, прийняття дитини та кооперація, що свідчить про стимулювальну роль підтримуючої взаємодії у сім'ї. Водночас мотивація уникнення невдач асоціюється з такими чинниками, як відштовхування, відторгнення, жорсткий контроль, гіперсоціалізація та симбіоз, що вказує на їх стримувальний вплив і можливість формування тривожності та страху перед невдачею.

4. Розроблена програма психологічного тренінгу «Мотивовані діти – щасливі батьки» спрямована на формування усвідомленого, емоційно чутливого та підтримувального стилю батьківства. Вона базується на результатах попередньої діагностики й охоплює ключові аспекти взаємодії з дітьми та підлітками: позитивну комунікацію, саморегуляцію та емпатію. Структура занять поєднує міні-лекції, вправи та рефлексію, що забезпечує ефективне засвоєння матеріалу. Домашні завдання допомагають перенести отримані знання у повсякденне життя та сприяють особистісному зростанню батьків. Програма має прикладний характер і створює умови для покращення сімейної взаємодії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаптація дитини до школи / упоряд.: С. Максименко, К. Максименко, О. Главник. Київ: Мікрос-СВС, 2003. 111 с.
2. Бедлінський О. Проблема періодизації підліткового віку в сучасному суспільстві. *Практична психологія та соціальна робота*. 2011. № 2. С. 49-54.
3. Берегова Наталія, Федорчук Павло. Вплив сімейного виховання на формування особистості дитини. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки* №6. 2020. 10-15 с.
4. Вольнова Л. М. Методичні рекомендації щодо психолого-педагогічної роботи з важковиховуваними неповнолітніми. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2018. 36 с.
5. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376с.
6. Дитина як зоряний світ і наша планета: тези доповідей педагогічних читань до 125-річчя Лева Виготського. Миколаїв: ОППО, 2022. 48 с.
7. Завірюха В. В. Психологічні особливості розвитку мотивації досягнень у підлітковому віці. *Актуальні проблеми психології*. НАПН України, 2018. Вип.18. С. 72-82.
8. Занюк С. Психологія мотивації: навч. посіб. Київ: Либідь, 2002. 304 с.
9. Занюк С. С. Психологія мотивації та емоцій: *навч. посібник для студентів гуманіт. факультетів ВНЗ*. Луцьк: Ред.-вид. відд. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 1997. 180 с.
10. Коваль Г. Ш. Основні новоутворення підліткового віку та психічна нестабільність як його неминучий атрибут. *Вісник Одеського національного університету*. 2019. №14. С.6-12.
11. Кравченко Т. В. Сучасна сім'я у фокусі наукових досліджень. *Український соціум*. 2006, № 2. С. 13.
12. Лисенко Д. П. Довіра як соціально-психологічний феномен. *Теорія і практика сучасної психології*. № 3. 2018. С. 123-126.
13. Литвинюк А. А. Організаційна поведінка: підручник для

академічного бакалаврату. 2016.

14. Магдисюк Л., Федоренко Р. Основи психологічного консультування: навч. посіб. Луцьк. Вежа-Друк, 2022. С. 360.

15. Макаренко А. Книга для батьків (українською). Київ: Радянська школа. 1972. 336 с.

16. Марчук С. Гуманізм, народність та природовідповідність – визначальні принципи педагогічної системи К.Д. Ушинського. *Педагогічний часопис Волині*. 2018. № 4 (11). С. 38-44.

17. Підласий І. П. Практична педагогіка або три технології: інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2004. 616 с.

18. Поліщук В. Вікова та педагогічна психологія. Суми. Університетська книга, 2007. 330 с.

19. Поліщук В. М. Вікова та педагогічна психологія (програмні основи, змістові модулі, інформаційне забезпечення): навч.-метод. посіб. Суми: ВТД «Університетська книга», 2007. 330 с.

20. Роль сім'ї у процесі формування духовних потреб дітей. Духовні потреби дітей України: монографія. Київ: Видавн. дім «Калита», 2005. 108 с.

21. Рукавишникова Світлана. Специфіка дитячо-батьківських відносин у молодшому шкільному віці. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2021.

22. Сердюк Л. З. Діагностика спрямованості мотивації учіння студентів у ВНЗ. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського*. Миколаїв: МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2014. № 12 (103). С. 163-168.

23. Сердюк Л. З. Психологічні особливості професійного самовизначення старшокласників. *Освіта регіону*. №1, 2011. Київ: Університет «Україна». С. 277-280.

24. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. Київ: Рад. школа, 1976. Т. 1. 1976. 328 с.

25. Сучасні можливості підвищення мотивації студентів до навчання / Л. В. Бешта ін. *Львівський клінічний вісник*. 2017. № 1(17). С. 60-64.

26. Туріщева Л. 101 схема й таблиця. *На допомогу шкільному психологу*. Харків. Вид. група «Основа», 2008. 94 с.
27. Фрейд А. Вступ до техніки дитячого психоаналізу. Одеса, 1927.
28. Яновська Т. А. Взаємоз'язок прояву психологічного конфлікту з емоційною сферою підлітків. *Молодий вчений*. 2015. №. 2 (4). С. 235-238.
29. Carmen Moreira M., Galindo V., Ojeda García A. Motivation to achievement in adolescents: differences in sexes between public and private high schools. *Universal journal of psychology*. 2019. Vol. 7, no. 1. P. 18-28.
30. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The «what» and «why» of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*. № 11. P. 227-268.
31. Effects of parental autonomy support and teacher support on middle school students' homework effort: homework autonomous motivation as mediator / X. Feng et al. *Frontiers in psychology*. 2019. Vol. 10.
32. Examine the parenting style effect on the academic achievement orientation of secondary school students: the moderating role of digital literacy / M. Hassan et al. *Frontiers in psychology*. 2022. Vol. 13.
33. Jan F., Salik R., Iqbal N. Parenting style, academic motivation and future orientation among university students. *Human nature journal of social sciences*. 2023. Vol. 4, no. 2. P. 504-515.
34. Kong C., Yasmin F. Impact of parenting style on early childhood learning: mediating role of parental self-efficacy. *Frontiers in psychology*. 2022. Vol. 13.
35. Maslow A. H. A Theory of Human Motivation. *Psychol. Rev.* Vol 50, 1943. P. 370-396.
36. Myers Q., Scott J. The effect of school climate and parenting style on academic achievement. *Journal of emerging investigators*. 2020.
37. Pinneo L., Nolen A. Parent involvement and student academic motivation towards science in 9th grade. *Humanities and social sciences communications*. 2024. Vol. 11, № 1.
38. Ryan, R. M., & Deci, E. L. Avoiding death or engaging life as accounts of meaning and culture: A comment on Pyszczynski, Greenberg, Solomon, Arndt, and

Schimmel. *Psychological Bulletin*, 2004. P. 473-477.

39. Zhao L., Zhao W. Impacts of family environment on adolescents' academic achievement: the role of peer interaction quality and educational expectation gap. *Frontiers in psychology*. 2022. Vol. 13.